

ÉRETTSÉGI UTÁN, A SENKIFÖLDJÉN

DANIEL CLOWES: GHOST WORLD

DANIEL CLOWES KÉPREGÉNYE NEM KÍSÉRTETSZTORI, KAMASZLÁNY FŐHŐSEIT NEM HAZAJÁRÓ LELKEK, HANEM FORMÁLÓDÓ EGYÉNISÉGÜK REJTÉLYEI KÍSÉRTIK.

Képregény-
legendák

„Tökéletesen magamra ismertem a *Ghost World* lányhőseiben, és úgy éreztem, már nem is vagyok olyan egyedül.” E vallomás reprezentatív jellegét az adja, hogy Lisa szájából hangzik el a Simpson-család egyik 2007-es epizódjában. Daniel Clowes műve nálunk mégis inkább csak kísértetlétet él. Az 1997-ben kiadott, mára 23 nyelvre lefordított, és 250 ezer példányban eladott opus (a független képregényeknél ez kiugróan magas szám!) ugyanis nem jelent meg magyarul. Láthattuk viszont 2001-ben készült filmváltozatát (Terry Zwigoff: *Tétova tinédzserek*) a benne remeklő tinisztár páros – Thora Birch és Scarlett Johansson – valamint Steve Buscemi főszereplésével. Nem lett nálunk kasszasiker, ahogy Amerikában sem. De míg a tengerentúlon komoly kritikai elismerést aratott, és a képregényhez hasonlóan az X generáció egyik kulturális referenciája, ikonja lett, itthon nem kapott érdemi visszhangot. Pedig a film, melynek forgatókönyvét nagyrészt maga Clowes formálta, nemcsak azzal írt történelmet, hogy ez az első szerzői képregényből készült hollywoodi mozi, hanem, ha nem tévedek, azzal is, hogy ez az első hollywoodi képregény-adaptáció, mely a szerző közreműködésével született meg. Rádadásul alighanem máig a legkreatívabb és legsikerültebb képregényfilm is. A *Tétova tinédzserek* persze köszönőviszonyban sincs az eredeti címmel, mégsem rossz megoldás. Mindenképpen szerencsésebb és beszédesebb is, mintha a „szellemvilág” vagy „kísértetvilág” verzióval kísérleteztek volna, melyek holmi horrorfilmet ígérnének. A *Ghost World* a város több pontján feltűnő falfirkától kölcsönzi címét, kísértetek, szellemek pedig legfeljebb metaforikus értelemben játszanak szerepet benne.

Clowes művében nincs semmi démonia, semmi erőszak, rémdráma, apokalipszis, szexuális trauma, politikai töltet, vizuális látványosság. Semmi riktó rejtély és titok. Épp ez az egyik figyelemreméltó vonása. Mert a tematizálás és a hatás ilyesfajta markáns sorvezetői nemcsak a mainstreamre jellemzőek, a független képregény is ritkán tud elég mélyre hatolni nélkülük. Olyasmikre gondolok – csak néhány számomra emlékezetes példát emlíve az utóbbiak közül –, mint a holokauszt (Art Spiegelman: *Maus*), a titokzatos nemi betegség okozta test-deformáció (George Burns: *Black Hole*), eltusolt homoszexualitással és felvállalt lesbikussággal megterhelt apa-lány kapcsolat (Alison Bechdel: *Fun Home*) vagy a nevelőapával folytatott szexuális viszony (Phoebe Gloeckner: *Diary of a Teenage Girl*). Velük összevetve a *Ghost World*-öt a totális hétköznapi jellemzi. Olyan, mintha a képregény nagykorúsítását műfajcímként marketingelő, a könyvkultúra presztízsére, a nem comicszon felnőtt olvasók rétegére is apelláló „graphic novel” elnevezést egyenesen erre a kamaszlány-történetre szabták volna.

Clowes, aki egyébként idegenkedik a graphic novel címkétől, az 1989-től kiadott *Eightball* (*Nyolcas golyó*) füzeteivel vált a független képregény fajsúlyos figurájává. Ennek hosszabb-rövidebb darabjai, melyeket egytől-egyik ő maga írt, tele vannak magányos, obszesszív, neurotikus, nihilista, szexmániás, agyonfrusztrált, extrém és elrajzolt figurákkal. Ez a bizarr embertenyészet a hippikultúrával együtt mozgó underground comix lázalom-szerű világára hajaz. Clowesra meghatározó hatással volt Robert Crumb a

comix atyamestere, ugyanakkor tudható, hogy a hippi mentalitástól mindig is zsigerileg idegenkedett. A rossz ízlés megtestesülését látja benne, akarnok bohémséget és lazaságot, ikonikus zenekarokkal a Greatful Dead-del az élen (róluk a *Ghost World*-ben is van egy epés megjegyzés). Az *Eightball* lapjait benépesítő hősöket a szatirikus túlzás élteti, ez pumpál a figurákba vért és velőt, melyet aztán persze ki is lehet loccsantani. „Aki műalkotást hoz létre – olvassuk az egyik képregényben – új világot teremt, egy élő és burjánzó kis bolygót [...]. Az én művem sötét, gyűlölködő, obszcén világ, koromfekete és titokzatos.” Ezeket a szavakat önértelmezésnek is vélhetnénk, már csak azért is, mert a rövidke, egy oldalas műnek ugyanaz a címe, mint 15 éven keresztül kiadott füzetsorozatának: *Nyolcas golyó*. Ez a vallomás, azonban sokkal inkább a vallomás kifordítása. A képregény csavarosan relativizálja mű és alkotó viszonyát. Az idézett szavakat ugyanis egy könyvben olvassa a szerző-maszkját viselő fiatalember, arcán a megvilágosodás és a teremtés gyöngyöző veritékével. A kis biliárdgolyó itt szó szerint egy világot zár magába, melyhez isteneként intézhet szózatot alkotója, hogy aztán egy rögtönzött zsugorítógéppel segítségével olyan kicsivé váljon, hogy a bolygó mikroflórájának és faunájának bejárására indulhasson. Erre azonban csupán egy óra áll rendelkezésére, a zsugorítás hatása ugyanis csak ennyi ideig tart. Az *Eightball* karakterei és szituációi minden bizarrságukkal együtt végtelenül viccesek, karikatúrisztikusak. A figurák egész menaszériájának van egy jó adag régi vágású beütése, ami azt is magával hozza, hogy Clowes a képre-

gényt alapvetően humoros formaként használja. Ebben az összefüggésben is jellemző, amit egy interjúban vállalkozásának címéről mond: a nyolcas biliárdgolyó azt kommunikálja, hogy ez semmiképpen sem valami ambiciózus és artisztikus dolog, hanem csak egy jópofa, vicces kiadvány.

Clowes másutt is gyakran megjelenik az általa létrehozott képregény univerzumban. Pontosabban az *Eightball*-füzeteknek számos olyan rövid darabja van, melyben feltűnik egy figura, aki a szerző vonásait viseli. De ez az önreflektív gesztus szintén alapvetően humoros. Van, hogy ez a fiziognómiailag azonosítható karakter más névre hallgat – *I Hate You Deeply* (*Tiszta szívemből utállak*) – vagy nincs is neve. Többször viszont maga Clowes alakítja ezt a szerepet, például a *Just Another Day* (*Egy közönséges nap*) filmforgatás-szituációjában, hogy aztán képkockáról-képkockára változzon át valaki mássá,

mindig más és más alakot öltve magára a szerző-maszk fedezetében.

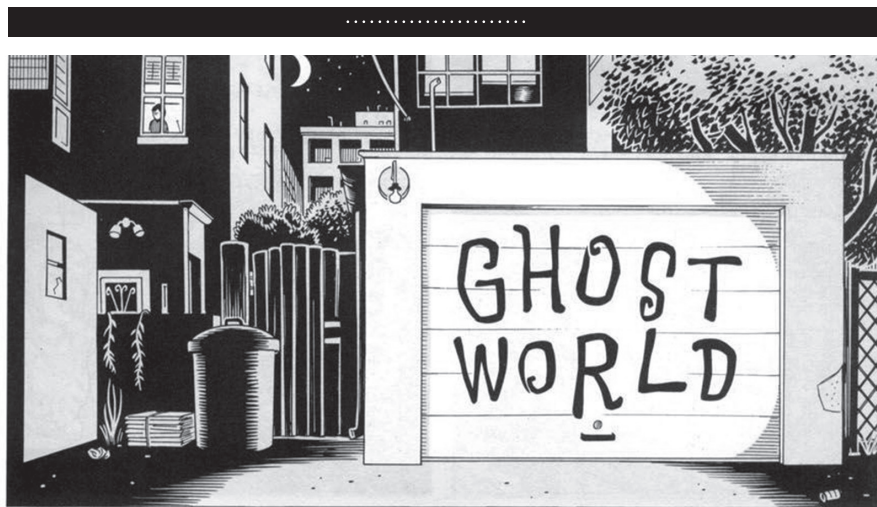
Az *Eightball* kirobbanó alkotóerőről és kísérletező kedvről tanuskodott. Kezdetben évente 2-3 száma jelent meg, és a hideglelően humoros vignetták mellett több folytatásos történet epizódjait – *Like a Velvet Gloves Cast in Iron* (*Mint egy acélból öntött bársonykesztyű*), *Dan Pussey* – futtatta párhuzamosan. Ennek az eruptív alkotói korszaknak a betetőzése a *Ghost World*, melynek fejezetei 1993 és 1997 között sorjázta a füzeteknek. Míg azonban az *Eightball* darabjainak narrátorai/főhősei kamaszfiúk, fiatalemberek vagy középkorú férfiak, és a nők, egy-két kivételtől eltekintve, statiszta szerepet játszanak, itt két kamaszlány uralja a terepet. A szatirikus látásmód ugyan jellegadó marad, de némiképp megszelídítve, nem a két frissen érettségizett lány megformálására jellemző, hanem arra az optikára, amelyen keresztül világukat, környezetüket látják.

„Vívóállásba helyezkednek szemközt a világgal”

(Daniel Clowes: *Ghost World*)

A *Ghost World* kilencven százalékát az tölti ki, hogy egymással beszélgetnek egyikük szobájában, utcán, buszokban vagy telefonon. Külön úti-útról is úgy szerzünk tudomást, hogy egymásnak számolnak be róla. Ebben azonban már van némi asszimetria. Külön útjai ugyanis inkább a sötét hajú, szemüveges, szeplős Enid Coleslaw-nak vannak, ő kettejük közül az önállóbb, vibrálóbb személyiség, az érdekesebb figura. Szőke barátnője Rebecca Doppelmeyer bizonyos tekintetben az ő kiegészítője attraktívabb árnyéka. Mindkettejük neve beszédes, hogy ne mondjam, beszélő név: az előbbi a „Daniel Clowes” betűiből áll össze, annak anagrammája, Rebecca vezetékneve pedig a hasonló német szavára hasonlít. Így bujkál kettejükben együtt és egyszerre az önkeresés, a „ki vagyok én?” „hol a helyem?” kísértő kérdése. Nem arról van szó, mintha Clowes ezt a dilemmát kamaszkori ügyként horgonyozná le. Épp ellenkezőleg. Azért mozog otthonosan két hősnék bőrén, mert ez a kérdés számára is eleven maradt. Ugyanazzal az iróniával és idegenkedéssel tekint mindazokra, akik kész válaszok mimikrijét öltik gondtalanul magukra, mint Enid és Rebecca. Kapóra azért jön számára a kamaszlány-álca, mert mint mondja, a kamaszlányok valamiképpen megtehetik, hogy olyan rendkívüli intenzitással birkózzanak a „ki vagyok?” kérdéssel, és olyan szélsőséges módon reagáljanak a dolgokra, mint senki más. Enidként és Rebeccaként tehát ficánkolóan szabadnak érezhette magát, és ez meg is látszik teremtményein. Lenyűgözően valóságos, életteli és elválaszthatatlan párost alkotnak, akikből spontán módon folyik a szó. Így esett, hogy bár főhősei az ő alteregói, Clowes-nak éppen ez az egyedüli munkája, mely maradéktalanul levált alkotójáról.

Enid és Rebecca szakadatlanul és szenvedélyesen reagál környezetük impulzusaira. Kihegyezett érzékenységgel, maliciózan, ironikusan, rácsodálkozva, hűledezve, visszahőkölve, csalódottan, keserűen és lelkendezve, hajukat tépve és lehagoltan. Állandó érzelmi kavargásuktól izzik körülöttük a levegő, megjegyzéseik, ripszrtjaik, beszédfordulataik köznapi kihegyezettsége szokatlan intenzitással és amplitúdóval ruhazza

fel szavaikat. Szofisztikált nyelvi pengéváltásuk olyan, mintha mindig vívóállásba helyezkednének szemközt a világgal, szúrásra készen és sebezhetően. Kommunikációjukat folytonosan kommentálja, kiegészíti és kontúrosítja teszi képi megjelenítésük. A két lány mimikája, mozdulatai, testtartása pontosan kottázza le reakcióik dinamikáját, érzelmi és akarati regiszterik minden rezdülését. Minden külső impulzus és belső reakció kiül Enid és Rebecca arcára. Clowes nemcsak a párbeszéd alakításában, de figurái képi megformálásában is remekel.

Külvárosi kamaradarab ez, az érettségit követő nyár senkiföldjén, melyet egyik oldalról gyerekeik friss emléke, másiktól a bizonytalan jövő szegélyez. A „leánypáros hétköznapi kalandjai már fényévekre állnak az előző évek éjsztét szürreáliától – Clowes inkább egyszerű, hétköznapi incidensek álcája mögött mutat rá a Nagy Büdös Semmire” – írja Varro Attilalálóan (*Kult-Comics*). Ez a Nagy Büdös Semmi azonban olyan vibrálóan eleven és telített

a *Ghost World*ben, az emberi viszonylatok és vágyak finomszerkezete olyan összetett - szándékok, érzések és késztetések által karistolt -, mint a legnagyobb regényekben. A semmi könyvét, a modern élet regényét megírni szándékozó Flaubert-re gondolhatunk, és mondhatjuk akár azt is, hogy ez a regénynek, de még graphic novelnek is rövid, alig 80 oldalas képregény a posztmodern idők *Érzelmek iskolája*.

Clowes ezt a regényszerű gazdagságot, rétegeztséget minden látható erőfeszítés és program nélkül valósítja meg. Enid és Rebecca világa mindenestől köznapi, de ennek a két éles szemű és éles nyelvű lánynak különös affinitása van a mindennapok alkímiájához, ahhoz, hogy furcsa fénybe állítsa azt, ami banális, szürke, és nevetséges, hogy mindent átformáljon a szarkazmus vagy a lelkesedés tárgyává, vagy épp e kettő különös ötvözetében lelje kedvét. Hétköznapiak horizontján egy egész panoptikumnyi furcsa figura imbolyog, pózerek és lúzerek, min-

denki szerepet játszik vagy a lányok osztanak egy szerepet rájuk. Így lesz egy ismeretlen, savanyú párból „sátánista”, a mondvasinált retróbisztróból fétis. Csak az szerethető számukra, ami tökéletlen, fals és esendő, ami nem az, ami, de nem is mutatja másnak magát. És minden szálnalmas számukra, ami konfekcionált, letisztult és öntudatos identitásával kérkedik: a felnőtt világ.

A *Ghost World* jelenetei, epizódjai cikázva követik egymást, miközben a történések kerete állandóságot, szükösséget és gátoltságot sugall. Mintha Enid és Rebecca megragadt volna helyzetében, noha folytonosan annak kibillentésén ügyködnek. És közben egyre inkább feldereng megbonthatatlanak látszó szimbiózisuk illékonyasága, sérülékenysége is. Láthatóvá válik különbözőségük, érzékelhetővé, hogy ha vannak útjaik, azok bizonyosan széttartanak. Kettejük közül Enid az erősebb karakter, vagy inkább, ő a kezdeményezőbb és ambiciózusabb a világ és benne önmaga határainak kikapogatásában. Noha egyformán kötődnek egymáshoz, ez a különbség kezdettől fogva világos, lassan pedig együttléteikbe is bekúszik e felismerés fojtott dinamikája és melankóliája. Az őszintétlenségek kis félszei és bújócskái hűvös fuvallatként kavargják fel érzelmi háztartásuk mikroklímáját. Rémült reakciójuk az, hogy visszautaznak az időben. Egyrészt úgy, hogy átadják magukat a fájdalom és a könnyek gátatlan áradásának, magukban, külön-külön siratják el barátságukat és vele közös gyerekkorukat, másrészt úgy, hogy együtt felkeresik gyerekkoruk fénylő emlékét, a közeli Barlangváros dinoszaurusz-parkját. A parkot, mely az elmúlt évek kijózanító fényében egyszerre kisszerű és kísérteties képet nyújt. Formátlan vágyak lakják, a gyerekkor dédelgetett magánmitológáinak kísértetei. Nem mondják ki, de mindketten tudják: a kisviláguk finom erezetében megjelenő repedések reparálhatatlanok. Végül a saját identitásával mindvégig szabadon és játékosan kísérletező Enid az, aki mozdul ebből a patthelyzetből. Elhagyja a várost, maga mögött hagy mindent: az ismerős semmiből elindul az ismeretlen semmibe. •

„Formátlan vágyak lakják”
(Daniel Clowes: *Ghost World*)

